

УДОСКОНАЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 821.161.2-1Т.Г.Шевченко:027:378.4(477.43)

*І. І. Грінішина,
м. Кам'янець-Подільський*

«КОБЗАР» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ФОНДАХ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

В статті прослідковано, в яких умовах видавався «Кобзар» від першого випуску 1840 року і до сьогодення, визначено його роль у національно-патріотичному вихованні сучасної молоді. Авторка порівняла наскільки цензура впливала на твори, вміщені в «Кобзарі», за життя автора та за радянських часів. Проаналізовано видання «Кобзарів», наявні в бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, зроблено описовий аналіз окремих із них.

Ключові слова: «Кобзар», Тарас Шевченко, поезія, бібліотека, видання.

Невід'ємною складовою культурно-просвітницької роботи колективу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є популяризація життя та творчості Тараса Шевченка. Тільки 2014 року проведено низку заходів, присвячених 200-річчю від дня народження українського генія: літературно-музичні вечори «Безсмертне слово Кобзаря», «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття», літературні години «Стежками Шевченкового слова», «Шевченко наш. Він для усіх століть», усний журнал «Шевченкове слово в віках не старіє», книжково-ілюстративні виставки, конкурси на краще читання Шевченкових творів.

Кожне покоління українців намагається зрозуміти Шевченка. Насамперед для того, щоб зрозуміти і усвідомити своє призначення в світі. Хто ми? Куди йдемо? Що залишимо після себе? Відповідь на ці запитання знаходимо в «Кобзарі», який не завжди був дозволений українцям через небажання, щоб нація справді стала нацією, до чого закликав Тарас.

На щастя, сьогодні «Кобзар» є настільною книгою, з якої можна черпати зерна мудрості.

Літературна енциклопедія зазначає: «Кобзар» – загальна назва видань поетичних творів Т. Шевченка [1, с.501]. У наш час під назвою «Кобзар» розуміють усі віршовані твори, однак перші «Кобзарі» містили тільки деякі його поезії. Історія його видання досить непростя.

Про цензурну історію першого видання «Кобзаря» згадок самого Т. Шевченка не залишилося. Відомо, що цензурний дозвіл друкувати «Кобзар» вийшов 12 лютого 1840 року. До збірки ввійшло вісім творів: «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». «Кобзар» вмістив твори 1837-1840 років. Книжку тиражем близько 1000 примірників на свій кошт видав П. Мартосу друкарні Є. Фішера за сприяння Євгена Гребінки. З цензором Корсаковим були довгі перемовини, які вів Є. Гребінка та П. Мартос, оскільки той сильно пошматував «Кобзаря».

Із друкарні «Кобзар» вийшов десь у березні – на початку квітня 1840 р. і отримав одностайне визнання критикою поетичного хисту автора.

Відтоді увесь поетичний доробок Т. Шевченка ототожнюють з текстами книжки під назвою «Кобзар». Вона відкрила нову епоху в історії української літератури. Жоден український поет до цього не дав таких чудових творів, як ті, з яких складався «Кобзар», ніхто не збуджував таких думок і настроїв.

Іван Франко писав, що «ця маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досі в українським письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову» [2].

У читальному залі №1 університетської бібліотеки є факсимільне видання примірника 1840 року.

З часу виходу збірки самого Т. Шевченка почали називати Кобзарем. Навіть він особисто в листі до А. Маркевича 22 квітня 1857 р. писав про себе як про «безталанного старого кобзаря». Згодом деякі з повістей Шевченка підписував – Кобзар Дармограй.

Перше видання «Кобзаря» було надруковано ярижкою. Ярижка – жар-твіливо-зневажлива назва російської абетки, застосованої до української мови включно з літерами *ы*, названої *ери*, звідки й саме слово *ярижка*.

Назву «Кобзар» було небезпечно і в двох наступних виданнях 1844 і 1860 років.

Неабияку небезпеку слова Т. Шевченка для цілісності імперії відразу відчули пильнувальники «єдиної і неділимої». Тому поетові довелося подолати великі труднощі, щоб добитися дозволу на випуск «Кобзаря» 1860 року після повернення із солдатчини. Всі наступні видання методично і неухильно нівечила цензура.

«Кобзар» 1860 року надрукований за кошти Платона Смирненка, з яким Т. Шевченко познайомився під час своєї подорожі Україною 1859 року. Платон Смирненко – відомий в Україні цукрозаводчик і меценат, виділив на видання «Кобзар» 1100 рублів. Це видання було значно повніше попередніх: сюди ввійшло 17 творів Шевченка. Ця редакція «Кобзаря» зустріла в Петербурзі серйозні перешкоди з боку цензури і лише завдяки заступництву міністра народної освіти Є. Ковалевського була видана.

Того ж 1860 року вийшов «Кобзар» у перекладі російських поетів. Видання здійснено за редакцією М. Гербеля. Це останнє видання «Кобзаря» за життя автора.

«Кобзарі», видані в Празі (1876), Женеві (1878), Львові (1908), і книгу «Поезії Т.Г. Шевченка» (Женева, 1890) ввозити в межі імперії не дозволялося.

Повне видання «Кобзаря» в Росії вперше вийшло лише 1907 року, згодом в 1908 і 1910 роках. Однак вже 1911 року в першому томі «Творів» вирізали окремі місця з поєм «Уродивий», «Марія», «Сон».

За радянських часів найбільшим досягненням шевченкознавців безсумнівно було видання повного зібрання поезій (К. : Сяйво). Видавці та упорядники «Кобзарів» тієї пори (1926, 1937, 1947, 1954, 1956 і наступних років видання) редагували та впорядковували книги на свій смак і розсуд, перекручуючи фрази.

З «Кобзаря» (однотомника) 1937 року вилучено один із творів, 1947 – два, 1954 – шість, 1956-1961 – два. У видання 1974, 1982-1988 років не ввійшло три, 1951 – п'ять, а 1976-1980 – вісім творів. У «Кобзарі» 1989 року немає поеми «Сліпий».

Після 1972 року в Радянській Україні не вийшло жодного повного видання «Кобзаря» у зв'язку з тим, що гостро висловлюване поетом ставлення до національної політики російського самодержавства не влаштувало радянських ідеологів так само, як і царських просіпак.

Станом на 1985 рік в Україні збірка виходила 124 рази загальним накладом понад 8 мільйонів примірників. Низка творів з «Кобзаря» переведена на більш ніж 100 іноземних мов.

Однак рано чи пізно правда та справедливість перемагають. Тому сьогодні «Кобзар» Шевченка доступний, не має жодних заборон.

У бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є «Кобзарі» видання 1926, 1944, 1947, 1954, 1961, 1966, 1970, 1972, 1974, 1976, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1990, 1992, 1997, 2002, 2003, 2004, 2008, 2009, 2011 років видання. Різних форматів, ілюстровані, з передмовами – всі вони користуються попитом у читачів.

Цінним на полицях бібліотеки є «Кобзар» 1944 року (видавництво АН УРСР) у декількох примірниках, до якого увійшло 32 твори. Відповідальним за редакцію та автором передмови цього видання був письменник академік П.Г. Тичина.

У передмові зазначено, що в численних листах червоноармійців (не тільки українців), що надходили до Спілки письменників, до наших редакцій, до Академії наук є прохання надіслати «Кобзар» Шевченка на фронт: «Так гнівне слово Тарасове допомагає нам сьогодні і духовною зброєю своєю в боротьбі проти німецьких загарбників. І ми, разом зі своїм поетом, ще голосніше підносимо сьогодні його клич бойовий «Нехай ворог гине!»» [2, с.13].

Заслугує на увагу «Кобзар» 1947 року, виданий державним видавництвом художньої літератури, який вміщує 213 творів, примітки, алфавітний покажчик. У передмові «Великий поет-демократ» Олександр Корнійчук писав: «Вся його величезна спадщина – його поезія, починаючи від пристрасних рядків геніальних поем і кінчаючи глибокою інтимною лірикою, його проза, щоденник – все пронизане й насичене невичерпною любов'ю до знедолених і ненависто до кріпосників російських, польських, українських. Гнівне слово Шевченка кликало на бій: «... вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропите» [3, с.3].

Є в бібліотеці післявоєнне видання «Кобзаря» (1947) російською мовою. «Кобзарі», надруковані в 1954, 1964, 1965, 1966 роках державним видавництвом художньої літератури, відрізняються від попередніх тим, що вони чомусь без передмов, зате є примітки і алфавітні покажчики.

«Кобзарі» 1966, 1970, 1972, 1974, 1976, 1980, 1981, 1983, 1985, 1990, 1992, 1997 років, наявні в бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, дають змогу не лише здобувати мудрість, якої навчав Т. Шевченко, а й повністю простежити, як змінювались цензурні настрої та заборони на одну з основних книг української нації, як еволюціонував «Кобзар» від «радянщини» до незалежності України.

Цінним для навчального закладу, для національно-патріотичного виховання студентів є «Кобзар», виданий в Харкові 2002 року, через десятиліття після здобуття нашої державою самостійності. Він містить вірші, поеми, балади, написані великим українським поетом у 1837-1861 рр. Важливість збірки в тому, що до неї увійшли твори, вилучені в різні часи царською, а згодом і радянською цензурою. Наведені також біографічні відомості та добірка афоризмів поета.

Гідне місце у фондах бібліотеки займає «Кобзар», 2003 року виданий донецьким видавництвом «Сталкер». До збірки ввійшли поетичні твори, дібрані відповідно з найновішою програмою української літератури для середньої загальноосвітньої школи.

2004 року бібліотека отримала не менш цінне видання рівненського видавництва «Волинські обереги», присвячене 190-літтю Тараса Шевченка. Цей «Кобзар» є факсимільним відтворенням третього (1910 року) найповнішого і першого справді наукового «Кобзаря» за редакцією В.М. Доманицького.

Постановою царського суду воно було конфісковано, а комуністичним режимом частину творів, вміщених у цьому «Кобзарі», друкувати заборонялося. Цей раритетний «Кобзар» перевидається вперше. Післямову до книги написав відомий шевченкознавець С.А. Гальченко.

Є на полицях бібліотеки львівське видання «Кобзаря», приурочене двадцятій річниці незалежності України, здійснене в «Каменярі». У виданні вміщено поетичний доробок, що супроводжується ілюстраціями видатної художниці Софії Караффи-Корбут, створеними в середині 1960-х років. В передслові Дмитро Донцов зазначає: «Про Шевченка треба нині не на святах промовляти, а кричати на вуличних перехрестях. Щоб як дзвін тривоги калатало його слово» [4, с.6].

Найновішим виданням у фондах бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є «Кобзар», виданий 2014 року Інститутом літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України. Подарував збірку творів Шевченка С. Гальченко.

Книга адресована українським воїнам, які відстоюють незалежну Україну. До неї ввійшли поетичні твори Тараса Шевченка, де найповніше виражена його любов до України і до волелюбного українського народу, який упродовж багатьох століть боровся за право жити у власній незалежній державі.

Вся історія видань «Кобзаря» свідчить, що невелика збірка творів видатного українського письменника Тараса Шевченка стала особливою книгою для багатьох поколінь українців, своєрідним життєвим дороговказом, символом боротьби і незламності людської душі та волі.

У Черкасах є музей однієї книги – «Кобзаря» Т.Г. Шевченка, відкритий у травні 1989 р. в меморіальній будівлі, в якій з 18 по 22 липня 1859 р. Т. Шевченко жив у сім'ї Цибульських, про що вказує меморіальна дошка.

Творчість Тараса Шевченка вийшла далеко за національні рамки й набула світового значення. Шевченків «Кобзар» лунає багатьма мовами народів світу.

Доля книжки, доля взагалі кожного твору людського духу – не однакова. І це ми бачимо на прикладі незвичайного поширення «Кобзаря» Тараса Шевченка, який, за його словами, в одну мить після виходу його в світ за свою силу діючу буквально був розкватаний, мільйонами рук притулений до серця, а потім десятками разів перевиданий і доповнений, пішов і далі в світ діяти між люди [2, с.9].

Серед перекладачів поезій «Кобзаря» багато відомих письменників: І. Белюсов, О. Прокоф'єв, О. Сурков, О. Твардовський (переклади російською мовою), Я. Купала, Я. Колас (білоруською мовою), С. Чиковані, І. Абашидзе (грузинською), Л. Гіра, А. Венцлова (літвійською), М. Туреун-заде (таджицькою), Е.-Л. Войнич, В. Річ (англійською), В. Сирокомля, Л. Совінський, В. Слободник (польською), П. Славейков, Л. Каравелов, Л. Стоянов, Д. Методієв (болгарською), Р. Ссєньска, М. Марчанова (чеською), Ю. Віргінія, А. Курелла, Е. Вайнерт (німецькою), А. Гідаш, Ш. Береш (угорською), Ф. Мазад, Ш. Стебер, Е. Гільвік (французькою), В. Тулбурє, М. Садовяну (румунською), С. Комацу, Т. Сібуйа (японською) та багато інших.

Мотиви «Кобзаря» підказали художникам теми для багатьох малярських творів. Ілюстрували «Кобзаря» В. Штернберг, Я. де Бальмен, М. Башилов, М. Микешин, І. Репін, К. Трутовський, О. Сластіон, Л. Жемчужников, М. Самокиш, І. Іжакевич, В. Касян, М. Дерегус. На поезії з «Кобзаря» писали музику композитори В. Заремба, М. Лисенко, П. Чайковський, С. Рахманінов, Я. Степовий, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський.

Слово Тараса Шевченка і сьогодні є актуальним. А його «Кобзар» відкриває щоразу щось нове і незвідане кожному з наступних поколінь. Змінюються покоління студентів, з часом міняються погляди та переконання, ціннісні орієнтири поколінь та незмінним є слово «Кобзаря», до якого звертаються і в часи смутку, і радості, і надії...

Список використаних джерел:

1. Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / [редкол.: І.О. Дзиверін, Г.Д. Вервес, О.Т. Гончар та ін.]. – К. : УРЕ ім. М.П. Бажана, 1990. – Т. 2 (Д-К). – 576 с.
2. Шевченко Т. Кобзарь / Т. Шевченко. – СПб. : Тип. Е. Фишера, 1840. – 114 с. – [Фототипія позацензурного примірника видання 1840 року].
3. Шевченко Т. Кобзарь / Т. Шевченко ; [відп. ред. та передм. П.Г. Тичини]. – К. : АН УРСР, 1944. – 203 с.
4. Шевченко Т.Г. Кобзарь / Тарас Шевченко ; [упоряд. В.М. Валько ; ред. Д. Сапіга ; іл. С. Караффи-Корбут]. – Львів : Каменярь, 2011. – 915 с. : іл.
5. Видання «Кобзаря» Т.Г. Шевченка у книжкових фондах Наукової бібліотеки імені М. Максимовича : віртуальна виставка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/vystavka/other/shevchenko_2014.pdf.

В статье отмечены условия, в которых издавался «Кобзарь» от первого издания в 1840 году до современности, и отмечена его роль в национально-патриотическом воспитании современной молодежи. Автор сравнила насколько цензура влияла на сбор произведений, вошедших в сборники как при жизни автора, так и во время советское. В исследовании проанализировано издания «Кобзарей», которые находятся на полках научной библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, сделан подробный анализ отдельных из них.

Ключевые слова: «Кобзарь», Тарас Шевченко, поезія, бібліотека, издание.

Отримано: 8.02.2015

УДК 027.7:004(477.43)

О. Б. Айвазян, О. М. Великосельська,
м. Хмельницький

НАУКОВА РОБОТА БІБЛІОТЕКИ ЯК ЗАСІБ ЯКІСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ТА НАУКОВОГО ПРОЦЕСІВ УНІВЕРСИТЕТУ

Зроблено короткий аналіз діяльності наукової бібліотеки Хмельницького національного університету в рамках Програми розвитку наукової роботи «Удосконалення обслуговування користувачів в умовах запровадження новітніх інформаційних технологій. 2007-2012 рр.».

Ключові слова: наукова бібліотека Хмельницького національного університету, наукові дослідження, електронні ресурси, видавнича діяльність, книгозабезпеченість, бібліографічні показники.

Пріоритетними напрямками роботи наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (далі НБ) є удосконалення технологічних процесів бібліотечно-бібліографічного та науково-інформаційного обслуговування користувачів, створення раціональної технології та підвищення якості роботи на основі проведення прикладних досліджень для забезпечення освітнього процесу та ефективності науково-дослідної роботи в університеті.

Статус наукової бібліотеки Хмельницького національного університету отримала 18 грудня 2006 року згідно рішення вченої ради університету. Наукова робота книгозбірні здійснюється на основі «Положення про наукову роботу НБ Хмельницького національного університету» та п'ятирічних програм розвитку діяльності книгозбірні. Перша програма наукової роботи НБ «Бібліотека та книга